

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. д-р Пелагия Михайлова Терзийска, ЮЗУ „Н. Рилски” – Благоевград на дисертационен труд на тема: **„ВЪЗПИТАТЕЛНИ ВЪЗМОЖНОСТИ НА ИЗВЪНКЛАСНАТА ДЕЙНОСТ В ОБЛАСТТА НА ПРИРОДНИТЕ НАУКИ И ЕКОЛОГИЯТА”**, за получаване на образователната и научна степен „доктор” Професионално направление 1.2. Педагогика, Докторска програма Теория на възпитанието и дидактика (Теория на възпитанието).

Автор: ЛЮБКА МИХАЛОВА АТАНАСОВА

Научен ръководител: доц. д-р Снежана Попова

Общо представяне на процедурата и докторанта

Настоящата рецензия е изготвена на основание заповед № 1123/ 28.04. 2021 г. на Ректора на Югозападен университет „Неофит Рилски”, както и на решение на научното жури по процедурата.

Любка Михалова Атанасова е редовен докторант в катедра „Управление на образованието и специална педагогика“ при Факултета по педагогика на ЮЗУ „Неофит Рилски“, Благоевград.

Докторант Атанасова завършва специалност Екология и опазване на околната среда ОКС „Бакалавър“ през 2006 и ОКС „Магистър“ през 2008 г. в ЮЗУ „Неофит Рилски“. През 2014 придобива професионална квалификация „Учител“ в същия университет, а през 2017 г. получава V ПКС в ДИУУ –СУ „Св. Климент Охридски“.

От 2007 г работи като учител в няколко училища на община Радомир, където преподава различни учебни дисциплини, включително Биология и здравно образование и Химия и опазване на околната среда в VII–VIII клас. В периода 20011- 20020 е председател на ГУТ и БДП, ръководител на извънкласни дейности – клуб „Екология“, класен ръководител.

Получава множество сертификати и удостоверения от участия в различни по тренинги, сред които Визуалният метод в обучението по природни науки, Използване на електронни средства за обучение в часовете по природни науки и екология, Стратегии за мотивиране на учениците, Приобщаващо образование.

Носител е на отличия и награди от различни институции за постигнати резултати в учебната и научноизследователската дейност.

Всичко това я мотивира за участие в конкурс за докторанти в ЮЗУ и оказва влияние върху избора на темата на дисертационното изследване. От 2015 година е х. асистент, а от учебната 2020-21 година и асистент във ФП на ЮЗУ.

Като докторант участва в множество конференции с доклади, в които споделя опита си от преподаването на природни науки и добри практики за реализирането на извънкласни дейности.

Актуалност на тематиката

Разгръщане на темите за природата чрез извънкласни дейности, предоставянето чрез тях на възможности на ученика да решава различни проблеми, включително и екологични са от изключителна важност за доближаване до природата, за формиране на социални компетенции, за възпитаването на позитивни отношения и на екологични нагласи, на емоционални преживявания и отзивчивост към природните дадености.

Представеното от Любка Атанасова дисертационно изследване е актуално, значимо и дисертабилно. Откроените концепции за екологично възпитание в училище, използваните методи и средства за ефективно реализиране на извънкласни дейности с екологична насоченост, както и доказване на предимствата и възможностите за тяхното приложение е проблематика от съществено значение за учебните предмети от областта на природните науки и екологията.

В този контекст разработването на научно обосновани подходи за извънкласна дейност имащи висок възпитателен потенциал за учениците е актуална проблематика, която има значима роля в педагогическата теория и практика.

Представяне на труда и оценка на съдържанието

Представеният за рецензиране дисертационен труд съдържа общо 286 страници, от които 234 страници основен текст, 17 страници списък

на литературата и 33 страници с 8 приложения. Структуриран е в три глави, увод, заключение, извод и препоръки. Включена е справка за научните приноси на дисертационният труд, както и списък на научните публикации по изследваната проблематика.

Библиографията включва 199 източника – на кирилица (български и руски език), английски език и 47 интернет ресурси.

Приложенията включват: Тест „Отношение към околната среда“ – модифицирана скала на Лайкерт (Приложение №1); Анкетна карта за установяване на доминиращата парадигма – социалната или екологична (Приложение №2); Тест „Поведение към околната среда – модифицирана скала на Лайкерт (Приложение №3) ; Тест „Поведение към околната среда“ (Приложение №4); „Тест за фрустрация на Розенцвайг, (Приложения № № 5 и 6); Тест „Довършване на изреченията“ (Приложение №7)

В увода се представя концепцията на дисертационното изследване, актуалността и практическото значение на проучвания проблем. Конкретизирана е методиката на изследването с коректно формулирани обект, предмет, цел, задачи, хипотеза, методи на изследването. Посочени са етапите на експерименталното изследване – констатиращ, формиращ (развиващ) и контролен. Специално вниманието се насочва към направените статистически анализи: Хи анализ, Вариационен анализ, Корелационен анализ.

Теоретичните аспекти на проблема за извънкласните дейности в съвременното българско училище са представени в първа глава. В нея се разглеждат схващания за същността на извънкласната дейност – нейни характерни черти, задачи, функции, методи, форми на реализация като възпитателна педагогическа дейност. Акцент се поставя върху значимостта ѝ в процеса на формиране на екологична култура, създаването на ценностно отношение към природата, на комплекс от качества, които позволяват на личността да действа екологически целесъобразно, съобразно екологическите закони, насочени към съхраняване на природата. В тази глава се проследява и анализира нормативната база регламентираща извънкласната дейност в българското училище. Докторант Любка Атанасова изказва основателно

съмнения, относно някои формулировки в нормативните документи и аргументирано критично отношение към организирането на извънкласните дейности. Констатациите, които прави са обезпокоително – „Извънкласните дейности бяха позабравени в последните двадесет години“ - с.47, „Много често извънкласните дейности се объркват с часовете избираеми учебни часове (ИУЧ) или факултативни учебни часове (ФУЧ)“ - с.50.

Докторант Атанасова разглежда проблема и за педагогически умения на учителя. За да изпълнява разнообразните роли и функции е необходимо да притежава определени качества: професионални, личностни и индивидуални. От особена значимост за ефективното реализиране са личностните качества, на които се отделя специално внимание.

Доста подробно авторката се спира на въпроса за възможностите на извънкласната дейност в процеса на екологичното възпитание, като разглежда различни модели и подходи в тази посока, както и ролята на микросистемата: семейство, мезосистемата: училище, квартал на пребиваване, детска градина, екзосистемата: възрастни, социални организации, макросистемата: културните обичаи на страната, ценностите, обичаите и ресурсите, за екологичното възпитание на учениците.

Втора глава е посветена на възпитателно-познавателните възможности на учебното съдържание в областта на природните науки и екологията в прогимназиален етап на образование. За целта се прави анализ на учебните програми по учебни предмети от областта на природните науки и екологията: Биология и здравно образование 7 клас, Химия и опазване на околната среда 7 клас, Човекът и природата 5 и 6. клас и Английски език 5 – 7 клас. Анализирани са учебници на четири авторски колектива по Човекът и природата за пети клас Човекът и природата за шести клас – от три авторски колектива, Биология и здравно образование седми клас – от четири, Химия и опазване на околната среда седми клас от три от и Английски език от пети до седми клас – от по два авторски колектива. Докторант Атанасова отбелязва, че в учебните програми по различните предмети са застъпени принципите интердисциплинарност и екологично обучение и възпитание от най-ранна възраст. Въпреки, че областите

на компетентност и знанията, уменията и отношенията звучат по един и същи начин или смисъла е един и същ, особено в Човекът и природата – пети и шести клас, Биология и здравно образование и Химия и опазване на околната среда – седми клас, компетентността на учениците се разширява, увеличава и надгражда, тъй като учебното съдържание е различно в различните класове.

В тази глава е направен анализ и на учебното съдържание в учебници по природни науки и английски език, използвани до учебната 2015/2016 година - общо четиринадесет учебника. Проучвайки учебници на различните авторски колективи за различните класове Л. Атанасова представя общия брой урочни единици (в това число за нови знания, лабораторни упражнения, семинари, уроци-екскурзии и проекти), както и съотношението урочни единици свързани с опазване на околната среда, здравните познания и други урочни единици. Уточнява, че екологичното възпитание присъства в изброените учебни предмети, но в учебниците на различните авторски колективи броят теми е различен. В учебници по английски език е предвидено учениците да се запознаят с екологични термини на английски, с обозначителни знаци и табели, представят се модели на поведение в различни държави, свързани с опазване на планетата Земя.

В т. 2. 3. е направен коректно сравнителен анализ на учебниците преди и след учебната 2016/2017 година, т.е. след влизане в сила на Закон за предучилищно и училищно образование (ЗПУО) през август 2016г. и последвалата във връзка с него поетапна смяна на учебниците в прогимназиален етап. Направеният анализ показва тенденцията и в новите учебници да се включват уроци за екологично и здравно възпитание, запазва се и тенденцията сбора от броя уроци предвидени както за екологично, така и за здравно възпитание по Биология и здравно образование и Химия и опазване на околната среда в седми клас да бъде равен на уроците, свързани с двете възпитания от Човекът и природата в пети и шести клас. На основата на направения анализ докторант Атанасова обобщава, че във всички анализирани учебници броят на урочните единици е малък, както за екологично, така и за здравно възпитание. Броят им варира от 1 до 4. Тревожно звучи изводът, че „има и учебници, в които

няма заложен уроци с екологична насоченост“, както и че, темите свързани с екологичното възпитание са предвидени за края на учебната година, когато „учениците са със съвсем други нагласи – оформяне на оценки, а пък седми клас са в трескава подготовка за Национално външно оценяване. По този начин тези часове остават на заден план“.

Организацията и резултатите от експерименталното изследване са представени в глава трета. За постигане на неговите цели са използвани анкети, теренна работа, експеримент, математико-статистически процедури“.

Експерименталната група включва ученици от ОУ „Иван Вазов“ – село Извор и ОУ „Христо Смирненски“ – град Радомир. В тях се *провеждат редовно и целенасочено извънкласни дейности за формиране на екологични нагласи, отношение и поведение*. Контролната група включва ученици от ОУ „Иван Рилски“ – град Перник, в което не се провеждат извънкласни дейности с екологична насоченост. Изследването е проведено в два етапа. ***Първият етап е*** проведен в пети клас (началото на прогимназиален етап на образование). Или това е етапа, в който се *установява равнището на формираност на екологични нагласи и отношения*. В изследването на установяващ етап вземат участие общо 100 ученици – 51 от ОУ „Иван Рилски“ град Перник, от които 25 момчета и 26 момичета; 49 ОУ „Иван Вазов“ - село Извор и ОУ „Христо Смирненски“ град Радомир, от които 24 момчета и 25 момичета. Използван е следния инструментариум: модифициран тест на Розенцвайг, тест довършване на изреченията, модифициран тест на Лайкерт и тест „ДА/НЕ

Използваните анкетни карти са компилация от различни анкети, приложени в проучване в САЩ и Турция. Те са модификация на скалата на Ликерт; Въпросник „ДА“ и „НЕ“. Друга анкетна карта е „Довърши изречението“, модификация на картинния тест на Rozenzweig. Анкетната карта „Довърши изречението“ и модификация на картинния тест на Rozenzweig са авторска разработка за целите на експеримента.

Направен е подробен статистически анализ на получените резултати, които са онагледени чрез таблици, графики, фигури.

По време на **експерименталния етап** са използвани различни методи за повишаване нагласите на учениците към заобикалящата ни природна среда. Създава се опитно поле, за което учениците полагат грижа целогодишно – прекопаване през пролетта, засаждане на зеленчуци и съпътстващите ги грижи през късна пролет, ранно и късно лято и събиране на реколтата, която намира приложение в работата на клуб „Готварство“. Създават и три изкуствени екосистеми – аграрна, цветна леха и аквариум, за да се провокират учениците активно да участват в дейностите. Монтираната в училището преса за пластмасови бутилки провокира активност в разделното събиране на отпадъци, както и организацията и усвояването на технология за рециклиране на хартия, компостиране на хранителни отпадъци от столовата са част от дейностите, които учениците реализират. Приложното изкуство и изследователската дейност подпомагат съществено процеса на създаване на позитивно отношение и отговорно поведение към природните ресурси.

Анализът на резултатите от апробацията на теоретичния модел показват, че всички ученици през трите години – пети, шести и седми клас претърпяват промяна. Най-силно изразената промяна е при момичета от Експериментална група. Промяната при тях е най-силно изразена при промяна на реакция на самозащита към проблемно-решаваща реакция. Тази тенденция е, както в ситуация с препятствие, така и в ситуация с обвинение. И момичета, и момчета от Експериментална група все по-често в ситуация с препятствие и в ситуация с обвинение се насочват към проблемно-решаваща реакция, при която признават своята отговорност и се задължават да коригират положението или компенсират загуба. Това от своя страна говори за емоционално и социално израстване. Проведените възпитателни взаимодействия, в рамките на специално организирани извънкласни дейности оказват силно влияние върху учениците да станат по-уверени, по-устойчиви като личност, по-сигурни в своите възможности, с ясно изразена позиция, готови да вземат решение и да поемат отговорност за него. След проведените целенасочени извънкласни дейности с екологична насоченост се

вижда промяната в отношението на момчетата от Експерименталната група. В седми клас рязко критерий Емоционална връзка с природата измества всички останали критерии, а критерий Задоволяване на потребностите липсва.

Резултатите от анализа на цялостното изследване потвърждават хипотезата, че извънкласните дейности в областта на природните науки и екологията са реален фактор за формиране на нагласи, ценности, възгледи, отношение и начин на поведения, както в социалната, така и към околна среда.

Докторант Атанасов отправя препоръки, както по отношение на нормативните документи, така и към училищата, насочени към подобряване на педагогическата практика.

Приносителите, които са изведени в дисертационния труд имат научно-приложен характер и напълно удовлетворяват изискванията за докторска дисертация.

Преценка на публикациите:

Публикациите са 3 на брой и всички са по темата на дисертационния труд.

Автореферат

Авторефератът представя коректно дисертационния труд. Открити са обобщените изводи, препоръки и приноси на автора.

Препоръки и бележки към дисертационния труд:

1. В дисертационното изследване би могло да се открие по-добре мнението на докторантката по разглеждания проблем на основата на цитираните схващания на различни автори.

Въпрос:

1. Какво провокира включването в дисертационното изследване и анализ на учебната програма и учебниците по английски език?

ЗАКЛЮЧЕНИЕ:

Представеният дисертационен труд отговаря на изискванията предявявани към разработки за придобиването на образователната и научна степен „доктор”. Докторант Атанасова демонстрира задълбочено познаване на разглежданата проблематика.

На основата на очертаните достойнства на труда, приносите на автора и научните ѝ публикации, давам положителна оценка и предлагам на почитаемото научно жури да присъди образователната и научна степен „доктор” на Любка Михалова Атанасова в област на висше образование: 1. Педагогически науки, професионално направление 1.2. Педагогика, Докторска програма Теория на възпитанието и дидактика (Теория на възпитанието).

28. 05.2021 г.

Рецензент:.....

Проф. д-р Пелагия Терзийска